

Perheiden hyvinvointi ja tuen tarpeet koronan aiheuttamassa poikkeustilanteessa

Poikkeustilanne on aiheuttanut perheissä huolta toimeentulosta, perhesuhteista ja arjessa selviytymisestä. Kuntien palvelut vaikuttavat tällä hetkellä kysyntään nähden riittävästi, mutta perheiden avuntarve on lisääntynyt ja voi jäädä poikkeustilan vuoksi huomaamatta. Tuen tarpeiden tunnistamiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota. Kunnat toivovat valtiolta selkeää yhtenäistä ohjeistusta palvelujen järjestämisestä poikkeustilan aikana.

Viranomaisten resursseja tulee lisätä esimerkiksi lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten ehkäisyyn ja puuttumiseen verkossa sekä jo olemassa oleviin matalan kynnyksen digitaalisiin palveluihin. Etäopetuksessa olevien oppilaiden oppimisen tuki sekä yhdenvertaiset mahdollisuudet opiskeluvälineisiin pitää turvata. Perheiden taloudellisessa tuessa selkeintä olisi hyödyntää nykyistä etuusjärjestelmää esimerkiksi korottamalla lapsilisää poikkeustilan ajan.

Poikkeustilanteen jälkeen on huolehdittava sosiaalihuollon kantokyvystä tilanteessa, jossa tuen ja palvelujen tarve perheissä on suurta. Kunnat tarvitsevat kansallista ohjausta ja merkittävää tukea, jotta ne voivat investoida riittävästi sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain mukaisiin palveluihin ja jotta palvelut toteutuvat yhdenvertaisesti. Lapsille ja perheille tarvitaan pitkäjänteistä tukea kriisin aikana syntyneiden vaurioiden korjaamiseksi.

Erityisen haavoittuvassa olevien lasten ja perheiden kohdalla sosiaali- ja terveydenhuollon sekä sivistystoimen yhteistoiminta on välttämätöntä ja yhteistyöhön on kiinnitettävä myös järjestöjen osaaminen. Turvakotien rahoitusta on lisättävä ja avopalvelujen toimivuus on varmistettava. Palveluja tuottaville järjestöille on suunnattava tukipaketti.

Poikkeusoloissa yhteistyö eri tahojen välillä on myös tiivistynyt ja eri toimijoiden rajoja on ylitetty uusilla ja innovatiivisilla tavoilla. Kunnissa luotuja lukuisia innovaatioita on tärkeää pystyä hyödyntämään valtakunnallisesti myös kriisin jälkeen.

1 Perheiden huolet ja niihin vastaaminen

Taloudellinen toimeentulo

Poikkeustilanne on aiheuttanut perheissä huolta toimeentulosta; lomautukset ja työttömyysuhka heijastuvat perheiden arkeen. Lasten näkökulmasta kouluruokailun järjestäminen tavalla tai toisella on tärkeää tilanteessa, jossa lapset ovat poissa päiväkodista ja koulusta. Lastensuojelun Keskusliitto kartoitti viikoilla 15-16 maan suurimpien kaupunkien sekä satunnaisesti valittujen pienempien kuntien ratkaisuja lapsi- ja perhepalvelujen tarjonnassa koronakriisin aikana. Kartoituksessa nousi esille kuntien vahva toive saada valtiolta selkeää yhtenäistä ohjeistusta, miten palvelujen suhteen on poikkeustilan aikana toimittava. Kunnat olivat ohjeistuksen puuttumisesta huolimatta päätyneet keskenään pitkälti samankaltaisiin ratkaisuihin kouluruuan jakelussa. Yhtenäisen valtakunnallisen ohjeistuksen puute on kuitenkin selkeästi kuormittanut kuntia sekä hämmentänyt perheitä.

Lapsilisän määräaikaiset korotukset korvaisivat kokoaikaisesta kotonaolosta aiheutuvia ruokakuluja ja mahdollistaisivat tarvittavan tilapäisen avun hankintaa esimerkiksi kotipalvelun muodossa. Yksinkertaisinta

on hyödyntää nykyistä etuusjärjestelmää. Koulujen ja päiväkotien sulusta aiheutuneiden kasvaneiden ruokamenojen vuoksi korotus lapsilisään jokaisesta lapsilisään oikeutetusta lapsesta 60 euron/kk suuruinen määräaikaisesti kolmen kuukauden ajan tai niin kauan kuin sulku kestää. Korotus maksetaan yksinhuoltajalle kustakin lapsesta 20 eurolla korotettuna. Korotus toteutetaan niin, että siitä hyötyvät myös toimeentulotukea saavat lapsiperheet.

Perhesuhteet ja arjessa selviytyminen

Perheen normaaleiden tukiverkostojen ja sosiaalisten aktiviteettien ollessa poissa käytössä, elämänpiirit kapeutuvat. Perheet kohtaavat poikkeustilanteen aktivoimina monenlaisia ongelmia, kuten perhe- ja lähisuhdeväkivaltaa, päihde- ja mielenterveyspulmien aiheuttamien ongelmien kumuloitumista ja eroon sekä huoltajuuskysymyksiin liittyviä pulmia.

Perheiden avuntarve on poikkeustilanteessa lisääntynyt. Perhetyötä, parisuhdetyötä, matalan kynnyksen mielenterveystyötä ja päihdehuollon palveluja sekä turvaa ja palveluita perhe- ja lähisuhdeväkivaltaan on oltava saatavilla. On myös ylläpidettävä työmuotoja lasten seksuaalisen kaltoinkohtelun ehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi. Pitkäaikaissairaiden ja/tai vammaisten lasten perheissä kotiin annettavia palveluja on jatkettava tarpeen mukaan ja turvallisesti, esimerkiksi suojainten käytön saatavuudesta ja käytöstä on huolehdittava.

Tuen ja palvelujen saatavuus

LSKL:n kuntakartoituksessa kunnat ilmaisivat vahvan toiveensa saada valtiolta selkeää yhtenäistä ohjeistusta, miten palvelujen suhteen on poikkeustilan aikana toimittava. Perhetyön ja sosiaalihuoltolain mukaisen kotipalvelun saatavuus ei kyselyn perusteella näytä kriisin myötä heikentyneen, mutta perheet ovat itse jonkin verran peruneet palveluja etenkin poikkeustilan alkuvaiheessa. Lastenneuvoloiden toimintaa on karsittu enemmän. Tapaamisaikoja on siirretty syksyyn ja priorisoitu alle 1-vuotiaiden neuvolakäynnit sekä rokotusohjelman mukaiset rokotusajat. Lääkärintarkastuksia on lykätty myöhemmäksi.

Monissa kunnissa on tehty linjaus siitä, että lastenneuvoloissa tarkastuksen ja asiakastyö on rajattu alle 2-vuotiaisiin lapsiin. Tämä linjaus sisältää riskin siitä, että ei tunnisteta riittävän varhaisessa vaiheessa niitä lapsia ja perheitä, jotka tarvitsevat tukea. Pahimmillaan tilanne johtaa pienten lasten hoidon laiminlyöntiin ja kaltoinkohtelun riskin piiloon jäämiseen. Huoli avuntarpeen havaitsematta jäämisestä onkin tällä hetkellä suurempi kuin huoli palvelujen riittävydestä. Neuvolapalveluja (äitiys- ja lastenneurolat) on toteutettava mahdollisimman laajasti.

Ylipäättään perheiden tuen tarpeiden tunnistamiseen tulee kiinnittää huomiota, jotta ennen poikkeustilannetta arjesta juuri ja juuri selvinneet perheet tunnistetaan ja heille pystytään turvaamaan riittävä tuki.

Etäopiskelu luo eriarvoisuutta sekä ala- ja yläkoulujen että toisen asteen opiskelijoille. Heille on taattava pääsy opiskelun mahdollistaviin tietokoneisiin ja muihin etäopiskelussa tarvittaviin välineisiin. Erityisen tuen tarpeessa oleville oppilaille on varmistettava riittävä tuki oppimiseen poikkeustilanteessa.

Maahanmuuttajaperheiden ja – nuorten erityistarpeet on niin ikään huomioitava. Oppilashuollon ja mielenterveyspalvelujen riittävyys on turvattava. Myös nuorten ehkäisyneuvonnan ja ehkäisyn saatavuus on turvattava kaikissa kunnissa.

Työn ja perheen yhteensovittaminen

Työn ja perheen yhteensovittamisessa perheet ovat eriarvoisessa asemassa. Työnantajien linjaukset siitä, millaisia joustoja poikkeustilanteessa voidaan tehdä, ovat eriarvoistavia. Kotona etätyössä olevien vanhempien yhdistelmärooli sisältää monessa perheessä töiden täysimääräisestä toteutumisesta huolehtimisen ohella lasten päivän kulusta huolehtimisen ja etäopetuksen ohjaamisen. Etäopetuksen

järjestämisessä on suuria kuntakohtaisia vaihteluja, osassa kunnissa etäohjaus sisältää tiivistä yksilöllistä ja yhteisöllistä ohjausta, mutta on myös kuntia, joissa etäopetus tarkoittaa vain Wilman kautta annettuja viikon tehtäviä. Etäopetuksessa on huolehdittava oppilaiden yksilöllisten tuen tarpeiden arvioimisesta sekä näihin tuen tarpeisiin vastaamisesta.

Lisäksi yhteiskunnan kriittisissä toiminnoissa työskentelevät vanhemmat saattavat joutua poikkeustilanteessa venymään työssään, tällöin tarvitaan riittäviä varhaiskasvatuspalveluja, vuorohoitoa, koulun iltapäivähoitoa ja tarvittaessa myös kotipalvelua.

Oman ryhmänsä muodostavat lomautetut tai irtisanotut vanhemmat, jotka voivat tarvita psykososiaalista tukea tai muuta mahdollista tukea.

Hallitus on jo tehnyt päätöksen poikkeustilanteen vuoksi kotona alle 10-vuotiaista hoitavan vanhemman mahdollisuudesta saada väliaikaista epidemiatukea. On arvioitava tämän etuuden ikärajan nostamista 10 vuodesta 12 vuoteen.

Avuntarpeen havaitseminen

Poikkeustilanteesta on välittynyt vahvoja signaaleja siitä, että avun tarvetta jää paljon piiloon. Perheet ovat oma-aloitteisesti peruneet monia palveluja, erityisesti poikkeustilanteen alkuvaiheessa. Perheet ottavat vakavasti ohjeistuksen pysyä kotona ja pahimmillaan se tarkoittaa sitä, ettei apua haeta edes tilanteissa, joissa sitä kipeästi tarvittaisiin. Näin pienet tuen tarpeet voivat poikkeustilanteen kestäessä kumuloitua isoiksi palvelutarpeiksi. Näitä signaaleja ovat esimerkiksi lastensuojeluilmoitusten määrän supistuminen ja poliisien kotihälytysten määrän kasvu.

Viranomaisten resursseja on lisättävä lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten ehkäisyyn ja puuttumiseen verkossa. Pelastakaa Lasten ylläpitämän Nettivihje-palvelun vihemäärät lapsiin kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa todistavasta kuva- ja videomateriaalista ovat nousseet poikkeusolojen aikana huomattavasti, mikä voi viitata lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten mahdolliseen kasvuun.

Tarvitaan lisää resursseja olemassa oleviin matalan kynnyksen digitaalisiin palveluihin, jotta tämä asiantuntemus tulee tehokkaasti valtakunnallisesti kuntien työn tueksi.

2 Miten lapset itse ovat kokeneet poikkeustilanteen?

Poikkeustilanteessa on ollut puutteita epidemiasta tiedottamisessa lapsille ja nuorille. Tiedottaminen auttaa suojautumisessa ja toisaalta vähentää koronavirukseen liittyvää ahdistusta.

Pelastakaa Lasten, Demin, Allianssin, Väestöliiton ja Yeesi ry:n 7.4. julkaisemasta #mpkorona-kyselystä käy ilmi mm. seuraavia seikkoja nuorten kokemuksista:

- Moni koki koulunkäynnin haasteita ja stressi on lisääntynyt.
- 13-19-vuotiaiden nuorten näkökulmasta yleisimmät koronaviruksen aiheuttamat tunteet ja ongelmat olivat ahdistunut olo (72 % huolia kokeneista vastaajista), liiallinen netin, somen tai puhelimen käyttö (69 %), tylsyys (68 %) ja yksinäisyys (64 %). Yli puolet vastaajista koki jaksamattomuutta (58 %), koulunkäynnin haasteita (56 %) ja väsymystä (56 %). Muita yleisiä tunteita olivat mm. keskittymisvaikeudet (48 %), mielialan vaihtelut (45 %) ja uniongelmat (40 %).
- Eniten koronavirus oli vaikuttanut nuorten ystävyysuhteisiin: huolia kokeneista 48 prosenttia koki haasteita ystävyysuhteissa, kun perhesuhteissa vastaava luku oli 23 prosenttia ja seurustelusuhteissa 18 prosenttia.
- Erityisen huolestuttavaa oli, että huolia kokeneista 13 prosenttia nuorista ilmoitti itsetuhoisista ajatuksista kysyttäessä koronaviruksen aiheuttamia tunteita ja haasteita. Surua koki 31 prosenttia vastanneista nuorista, masennusta tai alakulua 28 prosenttia, pelkoja 23 prosenttia ja paniikkia 18 prosenttia.

- Nuorten näkökulmasta tilanteessa on hyvää: ei tarvitse mennä kouluun (jos kouluun meneminen on ahdistanut), kotikoulusta pidetään, saa keskittyttyä paremmin, ei ole sosiaalisten tilanteiden pelkoa, ei ole niin kova kiire ja stressi.
- Nuorten kokemukset ovat siis polarisoituneita. Saattaa olla, että ikä vaikuttaa polarisaatioon: nuoremmilla ei ole niin kovia paineita, vaikka jatko-opinnoista, pääsykokeista, jne.
- Suurin osa nuorista ei tunne ketään, joka on sairastanut koronaa. 13-19-vuotiaista nuorista noin 11 prosenttia tunsi kyselyyn vastaamisen hetkellä jonkun sairastuneen. Luku ei välttämättä vastaa todellisuutta, sillä lieväoireisia tapauksia ei välttämättä vahvisteta testeillä ja tartuntojen määrä edelleen kasvaa Suomessa.
- Vastaajista 92,7 prosenttia pitää erittäin tai melko tärkeänä sitä, että ihmiset välttävät sosiaalisia kontakteja. 5,2 % ei pidä sitä ollenkaan tai kovin tärkeänä. Vastaajista 2,2 % ei osannut sanoa mielipidettään.

3 Poikkeustilanteen purkamisessa tarvittavat linjaukset, tuet ja palvelut

Poikkeustilanteen purkaminen tulee tapahtua asteittain ja huolehtia riittävästä valtakunnallisesta ohjeistuksesta tilanteessa, jossa päiväkodit ja koulut avataan todennäköisesti tilanteessa, jossa tartunta- ja tautiriski on edelleen olemassa. On ennakoitavissa, että tilanne normalisoituu vasta hyvin pitkän ajan kuluttua ja tämä voi tarkoittaa myös uusia korona-aaltoja, joita tulee ennakoida ohjeistuksissa.

Poikkeustilannetta purettaessa lasten ja nuorten sosiaalisten suhteiden uudelleenrakentamista ja ryhmytymistä on tuettava. Kotiin vietävien palvelujen saatavuus on turvattava ja tämä tarkoittanee lisäresursointia.

Lapsiperheköyhyyden pahenemisen ehkäisemiseksi on harkittava lapsilisien määräaikaista korottamista tämän vuoden ajan. Kunnallisverotuksessa on harkittava verotettavan tulon alarajan nostaminen, jolloin se suoraan kohdistuisi köyhimmille, ja menetyksen kompensointia kunnille. Tämän voisi toteuttaa vaikka määräaikaisena kahden vuoden ajalle. Mitä toimeentulon parantamiseen liittyvät keinot ovatkaan, on välttämätöntä, että ne etuoikeutetaan toimeentulotuessa. Kunnat tarvitsevat vahvaa ohjausta siinä, että ne käyttäisivät ehkäisevää ja täydentävää toimeentulotukea tässä ja siirtymätilanteessa ja että niissä tehtäisiin riittävän pitkiä päätöksiä.

4 Poikkeustilanteen jälkeiseen aikaan varautuminen

On selvää, että poikkeustilanteen jälkeen kunnille tulee varmistaa lisää voimavaroja ja riittävät resurssit.

Poikkeustilanteen jälkeisenä aikana on huolehdittava sosiaalihuollon kantokyvystä, tilanteessa, jossa tuen ja palvelujen tarve perheissä aktivoituneen rajoitusten purkamisten myötä. Piilossa olleet palveluntarpeet ovat saattaneet edetä pitkälle ja tarvitaan kevyempien tuen ja palvelujen muotojen rinnalle laajaa palveluvalikoimaa. Tähän tarvitaan kansallista ohjausta ja merkittävää tukea kunnille, jotta sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain mukaisesti palveluihin investoidaan poikkeustilanteen jälkeen riittävästi. Lähtökohtana tulee olla helposti saavutettava matalan kynnyksen tuki vanhemmille sekä kotiin vietävien palvelujen saatavuus.

Lapsille ja perheille tarvitaan myös pitkäjänteistä ja riittävän vankkaa tukea kriisivaiheen jälkeen, jotta syntyneitä vaurioita voidaan korjata. Tässä on myös muistettava hyödyntää järjestöjen ympärivuorokautisia palveluja. Liian kevyin tuen muodoin ei tule korjata kriisin aikana syntyneitä ongelmia. Perheiden ja lasten tarpeisiin rakentuvaa perhekeskusmallia on vietävä määrätietoisesti eteenpäin osana uudistettavia sotekeskuksia.

Terveystieteiden palveluista erityisesti äitiys- ja lastenneuvoloiden toimivuuden ja lisäresurssien tarve on huomioitava poikkeustilanteen jälkeen. Myös lasten ja nuorten mielenterveyspalvelujen saatavuus on turvattava.

Poikkeustilanteen jälkeisessä tilanteessa tulee lievien ja keskivaikeiden mielenterveyshäiriöiden hoito perusterveydenhuollossa varmistaa, eri toimijoiden yhteistyön sujuvuus, lasten ja nuorten huomioiminen perheissä, joissa vanhemmilla on mielenterveys- ja päihdeongelmia sekä lastensuojelun piirissä olevien lasten mielenterveyspalvelujen saatavuus.

On huolehdittava varhaiskasvatuksen erityisopettajien palkkaamisesta ja varhaiskasvatuksen konsultoivien psykologipalveluiden järjestämisestä. Myös oppilashuollon toimivuus on varmistettava ja arvioitava koulupsykologien, -kuraattoreiden, -terveydenhoitajien ja -lääkärien lisätarpeet. Esi- ja perusopetuksessa on varauduttava yleisen, tehostetun ja erityisen tuen järjestämiseen sekä toisen asteen koulutuksen tarvitseman erityisen tuen ja erityisopetuksen tarpeisiin.

Sosiaaliturvan uudistaminen lapsiperheköyhyyden vähentämiseksi on kriittinen ja kiireellinen asia. Tutkimuksista tiedämme, että kaikkein vaurioittavinta on vauvaperheiden köyhyys. Sillä voi olla myös yhtymäkohta syntyvyyden kehitykseen.

Toimeentulotukea saavien perheiden tilanteeseen voitaisiin tuoda helpotusta erillisellä 100 euron lisäkorotuksella ja aiemmin esiin tuotua lapsilisään tehtävää korotusta tulee harkita.

Kaikkein vaikeimmassa tilanteessa olevien pienten, monitarpeisten lasten ja lapsiperheiden tukeen keskittyvien osaamis- ja tukikeskusten toiminnan kokeilu ja käynnistäminen on välttämätöntä. Erityisen haavoittavassa asemassa olevien lasten ja perheiden kohdalla sosiaali- ja terveydenhuollon sekä sivistystoimen yhteistoiminta on välttämätöntä ja yhteistyöhön on kiinnitettävä myös järjestöjen osaaminen. Perhe- ja lähisuhdeväkivallan akuutteihin kriiseihin vastaavien turvakotien rahoitusta on lisättävä, samalla avopalvelujen toimivuus on varmistettava väkivaltakokemuksesta toipumiseen.

Palveluja tuottaville järjestöille on suunnattava samanlainen merkittävä tukipaketti, jonka valtioneuvosto on suunnannut yrityksille. Eri toimijoiden yhdenvertaisen ja neutraalin kohtelun varmistaminen on perusteltua, jottei valtiontuki aiheuta vähäistä suurempaa kilpailuhaittaa. Tukemalla ainoastaan yrityksiä voidaan pahimmillaan pakottaa samalla alueella toimivat järjestöt lopettamaan toimintansa, mikä vauhdittaa edelleen sosiaalipalvelujen tuottamisen keskittymistä suurille yritystoimijoille. Veikkauksen pelituottojen pieneneminen tulee huomioida ja valtion talousarviossa on turvattava kaikille Veikkauksen edunsaajille tasapuolisesti kompensatio tuottojen pienenemistä valtion talousarvion kautta.

5 Mitä voimme oppia pandemian aikaisista innovaatioista?

LSKL:n kuntakartoitus toi esille poikkeustilan myötä kunnissa luotuja lukuisia innovaatioita, joita on tärkeää hyödyntää ja valtakunnallistaa kriisin jälkeen. Kunnista nousi toiveita, että valtionhallinto voisi kerätä ja jakaa näitä hyviä käytäntöjä. Esitämme, että tätä tarkoitusta varten koottaisiin työryhmä, jossa myös lapsi- ja perhejärjestöt voisivat olla edustettuna.

Myönteisenä esimerkkinä mainittakoon, että yhteistyö eri tahojen välillä on poikkeustilanteessa tiivistynyt ja eri toimijoiden rajoja on ylitetty uusilla ja innovatiivisilla tavoilla. Eri alojen ammattilaiset ovat olleet valmiimpia joustamaan omassa työroolissaan yhteistyön turvaamiseksi ja yhteiseksi hyväksi. Kunnat ovat myös tunnistaneeet järjestöjen merkityksen aikaisempaa paremmin ja yhteistyö on lisääntynyt. Järjestöt ovat suunnanneet toimintaansa koronakriisiin vastaamiseksi. Uusia verkostoja on syntynyt. Matalan kynnyksen ja digitaalisesti välitettyä apua on lisätty sekä kuntien, kuntayhtymien että kolmannen sektorin toimesta ja se on tullut aiempaa näkyvämmäksi ja siten saavutettavammaksi.

Pandemia on mitä suuremmassa määrin paitsi terveyskriisi myös sosiaalinen kriisi. Sosiaalihuollon ja sosiaalipalvelujen merkitys on tunnistettu ihmisten selviytymisen kannalta oleelliseksi. Tämä tulee huomioida tulevassa sote-uudistuksessa ja tehdä aidosti sosiaali- ja terveyspalvelujen uudistus, ei vain

terveyspalvelujen uudistus. Uudet sote-keskukset voivat eri tahojen osaamisen yhdistäjinä olla tässä hyvä
airut.

Lapsi- ja perhejärjestöjen verkostoon kuuluvat Ensi- ja turvakotien liitto, Suomen Vanhempainliitto,
Väestöliitto, Pelastakaa Lapset, Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Lastensuojelun Keskusliitto.

Lisätietoja: Toiminnanjohtaja Hanna Heinonen hanna.heinonen@lskl.fi 040 838 4027 Lastensuojelun
Keskusliitto